שמעתא עמיקתא

גליון רל"ו / פר' לך לך / ה'תשע"ו

קהילת [חניכי הישיבות] רמות ב'

האם חייב להסתכן כדי להציל את חברו מסכנה גמורה

א. חובה להציל חברו מהסכנה. **ב.** להסתכן ע"מ להציל חברו. **ג.** להחמיר ע"ע להסתכן כדי להציל חברו. **ד.** להסתכן עבור ת"ח.
ה. לסכן אחד מאבריו כדי להציל חברו ולסבול יסורים להציל חברו. **ו.** שומר או רופא להסתכן כדי להציל אחרים. **ז.** להסתכן עבור הצלה דרבים.

א. חובה להציל חברו מהסכנה

איתא **בסנהדרין** (עג.) תניא מניין לרואה את חברו שהוא טובע בנהר או חיה גוררתו או לסטים באים עליו שהוא חייב להצילו, ת"ל (ויקרא י"ט ט"ז) לא תעמוד על דם רעך, ע"כ. וכן פסקו **הרמב"ם** (רוצח פ"א ה"י"ד) **והטשו"ע** (חו"מ סי' תכ). ועי' **בתשב"ץ** (ח"ג סי' לז ד"ה וגם) שכתב לענין לחלל שבת ע"מ להציל את הנפש, דהאי מצוה דפקו"נ על כל ישראל רמיא משום וחי בהם ומשום לא תעמוד על דם רעך. וכן הוא **בלבוש** (סי' שכח אות ב) **ובמ"ב** (סי' שכח ס"ק ד וס"ק ו).

ויעויין **בגמ'** שם דיש חיוב לטרוח בגופו או להשכיר אחרים ולהוציא ממונו ע"מ להציל חברו (אם יש צורך בכך). וכן פסק **בשו"ע** (שם). [ועי' ביד רמ"ה (שם) שכתי דמסתברא לן דהיכה דטרח ואגר אגורי ואצליה שקיל מיניה דעד כאן לא חייביה רחמנא אלא למטרח בלהדורי בתר אגריי אבל לאצולויה בממונויה לא, ע"כ. **והסמ"ע** (ס"ק א) **ובחת"ס** (חו"מ ססי' קעז). **ובזרע אמת** (ח"ב סי' נא הובא בדרכ"ת סי' קנו ס"ק נז) **ובאג"מ** (ח"א יו"ד סי' רכג ד"ה והא דמפרש) פסק שכל ממונו צריך למסור בשביל זה. אולם דעת **המהרש"ם** (ח"ה סי' נד) **והגרי"א זצ"ל** (אסיא תי"ד ג עמ' 53-46 אשרי האיש יו"ד פי"ב אות ה) דאינו חייב למסור אלא חומש ממונו. ועי' בזה **במנח"ש** (ח"ג סי' קג אות ד), **ובתשובות והנהגות** (ח"ה סי' שצט)].

ועי' **באג"מ** (יו"ד ח"ב רס"י קנא) שמ"מ חיוב זה חייב אדם להשתדל עבור הצלתו, האם דינו כאדם חי דחובה להצילו במקום פקו"נ משום וחי בהם ומשום לא תעמוד על דם רעך, וצריך אף להוציא את ממונו עבורו זה, או לאו. ויעוי' בגליון ש"ח שהארכנו בס"ד במחי' הראשונים האם סכנת עובר דוחה שבת די"א זה אין משום וחי בהם כי אינו בכלל נפש. ובמקום אחר הארכנו די"א שאף אין איסור להרוג עובר עכ"פ מה"ת ולפ' דבריהם ק"ו דאין חובה להציל, אפשר אפי' מדרבנן. ואף לסוברים שמחללין שבת משום דאמרינן חלל שבת אי' כדי שישמור שבתות הרבה (ולא משום וחי בהם, עי' עוד בזה בגליון ש"ח), מ"מ אכתי י"ל דהיינו רק לענין היתר לחלל שבת, אבל לענין חיובא דרמיא על אחרים להצילו אפשר דיודה דאין כאן חובה כי י"ל דאף אם אינו בכלל רעך. ואפשר דלסוברים דעובר ירך אמו לא גרע מסכנת אבר דיש חובה להצל אבר חברו משום השבת גופו כמבואר **בסנהדרין** (שם) **ובנדרים** (מא:) וכן פסק **השו"ע** (יו"ד סי' שלו סעי' ב) ונו"כ דמצות לרפאות חברו מ"והשבותו", אלא דאם משום הא אין עליו חובה לבזבז ממונו (ועי' להלן מש"כ בשם הש"ד), וצ"ע].

ב. להסתכן על מנת להציל חברו

וכתבו **ההגהות מיי'** (דפוס קושטא שם) דבירושלמי מסיק דאפי' להכניס עצמו לספק סכנה מחויב על מנת להציל חברו. וביאר **הב"י** (חו"מ סי' תכו) דהיינו מפני שהלה ודאי והוא ספק. ועי' **בב"ח** (שם) שהביא דברי ההגהות, ומשמע דס"ל כוותיה. אלא דעי' **בסמ"ע** (ס"ק ב) שכתי' דלמעשה השו"ע והרמ"א השמיטו דברי ההגהות, וי"ל כיון שהפוסקים הרי"ף הרמב"ם והרא"ש והטור לא הביאו דברי הירושלמי בפסקיהם משום הכי השמיטוהו ג"כ, ע"כ.

וכן מצינו **ברדב"ז** (ח"ג סי' תרכז) דאם נכנס בספק סכ"נ להציל חברו מודאי סכנה, הרי זה חסיד שוטה, דספיקא דידיה עדיף מודאי דחבריה, ע"כ. וכן פסק **הפת"ש** (חו"מ שם ס"ק ב ויו"ד סי' קנז ס"ק טו), **והביא מהאגודת אזוב** (דדושים דף לח:) שהוכיח שהבבלי חולק על הירושלמי כדמוכח **בסנהדרין** (לח.) דדוקא מטרח ואגורי הוא דהמחייב אבל לא להכניס נפשו בספק סכנה, דחייו קודמין כדאיתא **בב"מ** (סב.), וא"כ הוא בכלל וחי בהם, ע"כ. וכן הוכיחו **המהר"ם שיק** (יו"ד סי' קנה) **והערוך לנר** (שם).

וכן **בא"ר** (סי' שכט אות ח) צידד ע"פ האו"ה דאין להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל חברו, כדדרשינן "וחי אחיך עמך", ולא מצינו חילוק בין סכנה למיתה ודאית. וכ"כ **הגר"ז** (סי' שכט אות שח) משום שנאמר "וחי בהם" ולא שיבא לידי ספק מיתה ע"י שיקיים לה תעמוד על דם רעך, ע"כ. [וע"י"ש בהל' נזקי גוף סי' ז']. וכן נקט **במנ"ח** (מצוה רצו, ועיין מצוה רלז אות ד במצוה תכה מצוה רצה את לב). [ועי' **בתפאר"י** (יומא פ"ח בונו אות ג ופאה פ"א אות ה ובבונו אות א)].

וכן פסק **במ"ב** (ססי' שכט ס"ק יט) דעדיף ספיקא דידיה מודאי דחברו, אולם צריך לשקול הדברים היטב אם יש בו ספק סכנה ולא לדקדק ביותר, כאותה שאמרו המדקדק עצמו בכד בא לידי כך, ע"כ. [ועי' **בשבט הלוי** (ח"ח סי' פז) שאם יש אפילו ספק שקול לא יכנס עצמו לסכנה, אבל אם ע"פ הרוב אין סכנה חייב להציל את חברו (ואע"פ שבסכנה לא אזלינן אחר הרוב מ"מ כאן נגד זה שהוא בספק ודאית ולהמציל יש רוב שאין בו סכנה)].

ג. להחמיר ע"ע להסתכן כדי להציל חברו

והנה מלשון **הרדב"ז** (שם) משמע דדוקא אם איכא משום "ספק סכנה" המסתכן בכלל חסיד שוטה הוא, אולם אם ליכא כ"כ סכנה יש לו רשות להסתכן ואפילו יש בזה משום מדת חסידות. מיהו לפי טעמם של הא"ר והגר"ז יש לומר דאסור להחמיר ע"ע דעובר על עשה (אלא די"ל דזה תלי האם "וחי בהם" הוי חיוב להשתדל עבור חיין או פטור מלמסור נפשו, וחקרנו בזה בגליון פ"ח). וכן מסתבר לדעת הסוברים דאסור להסתכן לצורך מצוה (עי' בזה בגליון פ"ח) דאיכא איסור בכה"ג. ויש לדחות דאינו דומה לשאר מצות משום דסכנת נפשות של חברו עומדים כנגדו, ועיין. וכן משמע **מהמ"ב** (שם). ומ"מ במקום ספק סכנה מבואר דאינו רשאי להחמיר. וכ"כ **הפת"ש** (סי' רנב ס"ק א) בשם **תשובת יד אליהו** (סי' מג). **והצי"א** (ח"ט סי' מה אות יג וחט"ו סי' ע) כתב דבמקום שיש ספק פק"נ אסור לו להחמיר ע"ע, אבל אם ליכא ספק, רשאי, ולמדת חסידות יחשב לו זאת. ע"כ [ועי"י"ש דנ"מ לענין תרומת איבר (כגון כליה) ע"מ להציל את חברו מסכנה (ודאית)]. אלא דשו"ר **במנחת יצחק** (ח"ו סי' קג) שכתב דאפי' במקום ספק סכנה כל שאין סכנה גמורה, משמע מהפוסקים דרשאי להחמיר ע"ע, אלא דכ"ז בתנאי שיציל את חברו בבירור. וכ"כ **באג"מ** (יו"ד ח"ב סי' קנד ענף ד סד"ה וא"כ).

ד. להסתכן עבור ת"ח

ועי' עוד **בפת"ש** (שם) שהביא **מהיד אליהו** (שם) דאע"פ דס"ל שאסור להכנס בספק סכנה ע"מ להציל חברו מודאי סכנה, מ"מ אם המציל אינו ת"ח כמו הניצול מותר לו להכניס עצמו בסכנה, אבל אין מחויב אם לא ממדת חסידות אם ירצה. וגדולה מזו מצינו **בספר חסידים** (סי' תרצז) שכתי' שנים שיושבים ובקשו אויבים להרוג אחד מהם, אם אחד ת"ח והשני הדיוט, מצוה להדיוט לומר הרגוני ולא חבירי כר' ראובן בן איצטרובלי שבקש שיהרגוהו ולא לר' עקיבא כי רבים היו צריכים לר"ע, ע"כ. והובא **בשכנה"ג** (יו"ד סי' קנד הגהב"י אות לה). וכן **בצי"א** (ח"ט סי' מה אות יד) כתב ע"פ דבריהם דאם אחד ת"ח אעפ"י שגם בכה"ג אין חיוב אם על מי שהוא למסור או לסכן נפשו עבורו, אבל מצוה ועכ"פ רשות לסכן אי"ע עבורו יש בזה. **והאג"מ** (יו"ד ח"ב סי' קנד ענף ד סד"ה וא"כ) כתי' שאסור להיכנס בסכנה **ודאית** להרג במקום ת"ח, ע"כ. ומהספר חסידים לא קשיא דשאני התם דשניהם היו בכלל הסכנה.

ה. לסכן אחד מאבריו או לסבול יסורים כדי להציל חברו

וכמו שאינו מחויב להסתכן להציל חברו, כמו כן אינו חייב לתת א' מאבריו. דהרי אף אם נימא דאיכא משום לא תעמוד על דם רעך בכה"ג, מ"מ כבר פסק **הרמ"א** (סי' קנז סעי' א) דא"צ למסור את נפשו שלא לעבור על לאו, אבל כל שלמונו צריך ליתן שלא יעבור. ומסיק **הש"ך** (שם ס"ק ג) דסכנת אבר דינו כנפש ולא כממון, וע"כ דוחה איסור לאו. וכן פסק **בפמ"ג** (סי' שכח מ"ז ס"ק ז). וא"כ ה"ה בנ"ד דאינו חייב לתת א' מאיבריו שלא לעבור על "לא תעמוד על דם רעך", ושו"ר שכן הוכיח **באג"מ** (יו"ד ח"ב סי' קנד ענף ד) (ומ"מ י"ל דרשאי להחמיר ע"ע לתת אבר לחברו דהרי לא גרע מהא דפסק **השו"ע** (סי' קנז) דרשאי להחמיר ע"ע להירג ולא לעבור על לאו, ועי"י"ש **בש"ך** (ס"ק א). ולא דמי למבואר לעיל דאסור להחמיר לסכן עצמו בספק פק"נ עבור חברו דשאני התם דכיון דאיכא סכנה לא רמיא עליה הלאו דלא תעמוד על דם רעך, ועיין).

וכן נקט **הרדב"ז** (שם), משום דיש לחשוש שיסתכן ע"י"ז, ותו דכתיב דרכיה דרכי נועם, ואיך יעלה על דעתנו שיניח אדם לסמא את עינו או לחתוך את ידו או רגלו כדי שלא יסיתו את חברו, (אלא דיש בזה משום **מדת חסידות** אם אינו נכנס ע"י"ז לידי ספק סכנה, עי' לעיל). וכן נקט **באור שמח** (רוצח פ"ז ה"ח) **ובמשך חכמה** (שמות פ"ד פסי' יט) **(והאג"מ** (שם ד"ה ועי"ין) כתב דאע"פ שהדין אמת כהאור שמח, ראייתו אינו מוכרחת).

ומ"מ משמע דעד כאן לא דנו הפוסקים הנ"ל אלא לענין להכנס בסכנה עבור חברו או לסכן א' מאבריו, אבל להכנס בצער וכאב לכו"ע מחויב. וכן מבואר **במ"א** (ססי' קנז). וכן דעת **הגרשז"א זצ"ל** (נשמת אברהם חו"מ סי' תכו אות 6) אם אין אחרים שיכולים להציל. ועי' **במהר"ם שיק** (יו"ד סי' קנה) **ובהעמק שאלה** (שאלה קכט ס"ק ד). ולענין לסבול יסורים כתב **היעב"ץ** (מגדל עוז אבן בוחן אות פג) דא"צ לסבול יסורין קשים ומרים להצלת חברו מסכנה כי הם קשים ממיתה וכ"ש שאין אדם חייב למסור עצמו ביד גוים ליסורין בשביל הצלת חברו. ועי' עוד **בט"ז** (יו"ד סי' קנד ס"ק ח).

ו. שומר או רופא להסתכן כדי להציל חברו

אולם כ"ז באנשים שאין תפקידם לשמור ולהציל אחרים אבל רופאים או אנשי ביטחון ראשים לסכן עצמם סכנה גמורה להציל אחרים דלא גרע מהא דכתבו **הנוב"י** (יו"ד תנ' ססי' י) **והקרן אורה** (מו"ק יד. ד"ה שוב) דהתורה התירה לסכן עצמו לצורך **פרנסה**. וכן הביא **האבנ"ז** (או"ח מסי' תכח אות יא). וא"כ ה"ה הכא כיון שפרנסתם היא ע"י כן ראשים להסתכן להשלים תפקידם (ואע"פ שרופא אינו ראשי לקבל שכר על הרפוי אלא שכר בטלה בלבד, מ"מ זה דרכם להתפרנס).

ואפילו שלא לצורך פרנסתם שרי, כדמוכח מהא דמציו דהתירה התורה לצאת למלחמת הרשות, כמו שנאמר (דברים כ, י) כי תקרב אל עיר וגו', אע"פ דמסכנים עצמם ללא הכרח. ובאמת כבר עמד בזה **במנ"ח**. **ובחת"ס** (חו"מ סי' מד) כתב דלעולם שרי בכה"ג מפני שיש בזה משום תיקון המדינה וצורך ההגנה. ושו"ר שכ"כ **בצי"א** (ח"ט סי' יז פ"ה וחי"ב סי' נז) לענין רופא (והוסיף דלמצוה רבה יחשב לו), והביא נמי **מהנצי"ב** (הנעמק דבר בראשית פ"ט פסי' ה) דמותר לעשות מלחמת הרשות, אע"ג שכמה מישראל יהרגו ע"י"ז, כי כך נוסד העולם, ע"כ. וכן **בשבט הלוי** (ח"ח סי' רנא אות ז) כתי' **שאסור** לרופאים שיכולים להועיל לחולים לברוח ולהסתלק מתפקידם, רק ישמרו עצמם ככל האפשר שלא להתדבק כתקנת הרפואה בעתים הללו. [ויי"ל דכן חיילים חייבים אף להסתלק בספק סכנה דלהציל חבריהם מודאי סכנה כי כך דרכה של מלחמה. ובדרך זה כתי' **בצי"א** (חי"ב סי' נז וח"ח סי' טו פ"י ס"ק יג ו). וכן כל כיוצ"ב].

[ויש לדון דכיון שמצינו דמפני תיקון המדינה וצורך ההגנה עכ"פ מותר להסתכן, א"כ במקום שאיכא מכת מדינה מחמת מקרים של סכנה החוזרים על עצמן, ממילא ע"י התערבותם של אלו שבידם להציל איכא משום תקנת המדינה ועכ"פ מותר להם להסתכן עבור זה (ואפשר שחיוב נמי איכא, אם הוא אדם המסוגל והראוי לכך). והכל לפי המקום והזמן].

ז. להסתכן עבור הצלה דרבים

אלא דאכתי יש לדון, האם ע"י"ז במקום הצלה דרבים צריך להכנס אפי' לספק סכנה ע"מ להצילם מודאי סכנה. (וספק זה הוא במי שאין תפקידו לשמור ולהציל, אבל מי שתפקידו בכך אפי' לצורך יחיד עליו להסתכן, עי' הפרטים באות ו').

והנה **הרמב"ם** (רוצח פ"ז ה"ח) פסק ע"י"ז הגמ' במכות (י"א:) דהגולה לעיר מקלט (מחמת שהרג בשוגג) אינו יוצא מעיר מקלטו לעולם, ואפילו כל ישראל צריכין לתשועתו כיואב בן צרויה אינו יוצא משם עד מות הכה"ג ואם יצא התיר עצמו למיתה. ע"ש. ומשמע דאע"פ דאיכא משום פקו"נ דרבים, סכנת נפשו קודמת. וכ"כ **האור שמח** (שם) ע"פ דברי. ושו"מ שכ"כ **הערוה"ש** (חו"מ סי' תכה אות נז) דא"א לומר לו שיתיר דמו בשביל אחרים. אלא שהוסיף די"ל טעם אחר לזה, דכיון שנתגלגלה על ידו הריגת נפש רחוק הוא שיתגלגל זכות על ידו. ומ"מ עי"י"ש דמספק"ל דאפשר דאין לו חיוב, אבל מ"מ אם רצונו לצאת מפני פקו"נ לא מוחים בידו, ונשאר בצ"ע. ועי' בסמוך.

[המשך בעמוד הבא]

שכח להזכיר ותן טל ומטר ונזכר באלקי נצור ושמע קדיש או קדושה האם יענה

יש לדון במי ששכח להזכיר ותן טל ומטר ונזכר באלקי נצור קודם שעקר רגליו, דדינו שחוזר לברכת השנים (כמבואר בסי' ק"י ס"ה), ושמע שהציבור אומרים קדיש וקדושה, האם יענה עמהם. אי נימא דכיון דדינו הכא לענות עמהם (כמבואר בסי' קכ"ב ס"א), יענה עמהם ואח"כ יחזור לברכת השנים. או דילמא כיון דדינו השתא לחזור לברכת השנים חשיב כאילו אוחז באמצע תפילתו, דדינא הוא דאינו עונה עמהם קדיש וקדושה (כמבואר בסי' ק"ד ס"ז).

והנה בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סי' נ"ו) נשאל במי ששכח לומר יעלה ויבא בר"ח, ונזכר קודם יהיו לרצון, ושמע ציבור אומרים קדיש וקדושה כיצד ינהג.

והשיב בפשיטות דבמקומותינו שנוהגים לומר אלקי נצור ליכא לדון בדבר, דהא באלקי נצור דינא הוא דמפסיק לקדיש וקדושה, וא"כ יענה עמהם ואח"כ יחזור לרצה. ע"ש.

אלא דלאו מילתא פסיקתא היא, דכבר נסתפק בדבר בשו"ת שואל ומשיב (קמא או"ח סי' קס"ט) וז"ל - נסתפקתי בעמדי להתפלל בלחש ושכחתי יעלה ויבא, ונזכרתי אחר שאמרתי שים שלום בעוד לא אמרתי יהיו לרצון השני אשר מנהגי לומר קודם אלקי נצור כפי המנהג המוזכר בסי' קכ"ב, ובתוך כך הגיע הש"ץ לקדושה, ונסתפקתי אם לומר יהיו לרצון ואוכל לומר קדושה עם הציבור, או לא ואסמוך על הש"ץ ואשמע מאתו מילה במילה כאמור בסי' ק"ד. וגמרתי בליבי לשתוק ולכוין לש"ץ, וטעמי ונימוקי היה דאם אומר יהיו לרצון ואומר קדושה א"כ אהיה מוכרח להתפלל שנית תפילה, אף דמבואר בסי' תכ"ב דכ"ז שלא עקר רגליו כל שדרך לומר תחנונים אינו חוזר, וכאן לא אמרתי אלקי נצור, דז"א דהא המ"א כתב בסי' תכ"ב ס"ק ב' דכל שהסיח דעתו מהתפילה הוה כעקר רגליו, וא"כ כאן אין לך היסח הדעת יותר מזה, שהרי ע"כ כשאומר יהיו לרצון ואענה קדושה ע"כ שגמרתי התפילה, וא"כ צריך אני לחזור ולהתפלל, וא"כ טוב יותר שלא אומר ואסמוך על ש"ץ ואז אחזור לרצה, כך היה טעמי. עכ"ל ע"ש.

וע"ע באשל אברהם (מבוטשאטש) סי' תכ"ב.

ומאידך בשו"ת מתת ידו (לג"ר מתתיהו מאאירוביץ זצ"ל - מהד"ת או"ח סי' ט"ז) כתב - סיפר לי חכם אחד שפעם אחת ישב ביחד עם שני גדולי הדור, ונסתפקו במי ששכח טל ומטר או יעלה ויבא ונזכר קודם שעקר רגליו, דהנה הוא שצריך לחזור לברך עלינו או לרצה, ואז הציבור אומרים קדושה או איש"ר, אם מותר לזה להפסיק ולומר עם הציבור קדיש וקדושה או לא והביא אחד מהם ראיה דמותר מהא דאיתא בברכות (כד:) היה עומד בתפילה וביקש להתעטש מרחיק לאחריו ד' אמות ומתעטש וממתין עד שיכלה הריח ואומר רבש"ע יצרתנו נקבים כו', ופרש"י ז"ל ד"ה ואומר ז"ל ואומר בתוך התפילה דהא מופסקת ועומדת כבר ע"ש הריח לפיכך יכול להפסיק נמי ולומר דבר באמצע עכ"ל. והכא נמי כיון שהתפילה מופסקת אצלו במה שאמר הברכות שלא היה רשאי לאומרן ושצריך עתה לחזור ולהתחיל רצה או ברכת השנים, לכן מותר להפסיק אז גם לקדיש וקדושה. וגם גדול הדור השני הסכים לזה שמותר להפסיק. ע"כ.

ולדבריהם אף אם לא הגיע עדיין לאלקי נצור (אלא קאי בהודאה או בשם שלום) יענה קדיש וקדושה, כיון דתפילתו כבר מופסקת.

איברא דהרב מתת ידו גופא כתב ע"ז - ולפענ"ד נראה דחס לומר כן, דאחר דקימ"ל אסור להפסיק באמצע התפילה לקדיש ולקדושה, וודאי דגם בכה"ג אסור להפסיק, ואע"ג דכבר הפסיק במה שאמר הברכות חינם ועתה צריך לחזור ולאומרן עוד הפעם, מ"מ כבר אמרו חז"ל מי שאכל שום וכו'. ומגמרא דלעיל אין שום ראיה לדין זה, דהתם כך תקנו חז"ל וכמו שתקנו לומר ולבקש צרכיו מעין כל ברכה וברכה ולא הוי הפסק וכו', ולכן אין לך בו אלא חידושו דמה שתקנו להפסיק ולומר הרבש"ע תקנו ומה שלא תקנו אסור להפסיק. ותדע

אלא שלכאורה קשה מסברא לומר דאסור ליחיד לצאת לצורך הצלת העם, וכן דחה צד זה **בתפאר"י** (מכות פ"ב בועז אות ב) ונשאר בצ"ע בטעם דברי הרמב"ם. ועוד קשה דאם הסכנה חופפת על כולם גם עליו היא חופפת. ואפשר דמיירי בסכנה רחוקה וכיון שסכנתו קרובה יותר אינו יוצא, וצ"ע. ועי' **בכלי חמדה** (ריש פרשת פנחס).

שוב העירוני מדברי **הישׁ"ש** (ב"ק פ"ו סי' כו) לענין הנמצא בעירו ובא ח"ו א' מכל מיני פורענות המתרגשות ובאות לעולם דאם יש בידו להציל בגופו ובממונו חלילה שימנע עצמו ויפרוש מצרת הציבור ולא יראה בנחמת ציון, ואם ח"ו ליכא נפקותא ביה, כל כה"ג אמרינן (שבת לב.) אל יעמוד אדם במקום סכנה, ע"כ. והביאו **המ"א** (סי' תקעד ס"ק ו). מבואר שאם בידו להועיל לרבים עליו לעשות כן אפילו שיש בזה משום סכנה (אלא דאפשר דדוקא במקום שהוא גם תוך העיר דכיון שבידו להועיל אין עליו לברוח, אבל יש לעיין האם אף כשהוא מחוץ לעיר חייב להכנס בעיר ולהסתכן ע"מ להציל כשבידו לעשות כן. ועי' בסמוך).

ויעויין **ברש"י** (תענית יח: ד"ה בלודקיא וב"ב י: ד"ה הרוגי לוד) שכתב שלולייניס ופפוס אחים היו והרגם טורייניוס הרשע בעיר לודקיא, על ידי גזירה שגזרה על ישראל להשמיד מחמת שנמצאת בת מלך הרוגה וחשדו את ישראל עליה ועמדו האחים הללו ואמרו מה לכם על ישראל אנו הרגנוה, והרג המלך לאלו בלבד, ואין בריה יכולה לעמוד במחציתן.

והוכיח **החזו"א** (יו"ד סי' סט ס"ק א ד"ה ויש לעיין, וסנהדרין סי' כה) מהאי עובדא שסכנת נפשות דרבים דוחה סכנה דיחיד, ע"כ.

וכ"כ **באג"מ** (יו"ד ח"ב סי' קעד ענף ד ד"ה וא"כ) דהצלת ישראל שאני (והוכיח דע"כ הם לא היו בכלל הגזרה דאל"כ לא היו מקבלים שכר גדול כזה). מבואר דמסירת נפש של א' עדיפא ממסירת נפשם של רבים (ויש בזה חילוקי דינים, ואכמ"ל), ק"ו סכנה גמורה דרבים שדוחה ספק סכנה דיחיד. ואפשר דאף האור שמח, בגוונא שאם היחידים לא יכנסו בסכנה עבור הרבים עלול לגרום סכנה כללית, דאם לא יעזור אחד לשני נמצאים כולם מסתכנים, יודה לפוסקים הנ"ל, וצ"ע. [ועי"ש בחזו"א שיצא לדון באחד שרואה חץ הולך להרוג אנשים רבים ויכול להטותו לצד אחר ויהרג רק אחד שבצד אחר, ואלו שבצד זה יצולו, ואם לא יעשה כלום יהרגו הרבים והאחד ישאר בחיים, האם זה דמי להא דאמרו בירושלמי (תרומות פ"ח ה"ד) דסיעת בני אדם כו' אפי' כולן נהרגין לא ימסרו נפש אחת מישראל, וצידד דהכא דאינו מעשה אכזרי הרבים עדיפי ונשאר בצ"ע, ועי"ש. ועי' **בספר אשרי האיש** (יו"ד פי"ב אות ו) בשם הגרישו"א זצ"ל].

-מסקנא דדינא-

העולה לדינא, **א.** חייב אדם להציל את חברו מסכנה, אפילו אם הדבר כפוף בהוצאת ממון. **ב.** במקום שצריך להסתכן בגופו בשביל להצילו מסכנה גמורה, אם צריך להכנס בספק פק"נ (ובדר"ספק סכנה" תלוי בכל אדם ואדם לפי מה שהוא, במקום, בזמן וכדו' וצריך לשקול הדברים היטב ולא לדקדק ביותר, כאותה שאמרו המדקדק עצמו בכך בא לידי כך), יש אומרים שאע"פ שבידו להצילו (כגון שיש בידו נשק וכדו'), אינו חייב לסכן עצמו, אלא שמ"מ רשאי ויש בזה משום מדת חסידות, ויש אוסרים. ועי' מש"כ במאמר בסוף אות ו'. **ג.** באופן שאין סכנה כ"כ עכ"פ רשאי להסתכן כדי להצילו (אף להאוסרים הנ"ל) ויש בזה משום מדת חסידות. **ד.** במקום שאיכא הצלה דרבים, אם בידו להצילם (כגון שיש בידו נשק וכדו'), סכנת נפשות דרבים דוחה סכנה דיחיד ועי' חילוקים במאמר באות ז'. **ה.** כל זה במי שאין תפקידו להציל ולחלץ, אבל מי שתפקידו להציל ולחלץ עליו להציל את חברו אף במקום שיש ספק סכנה, ועי' הפרטים במאמר באות ו'. ומ"מ יש תקופות ואופנים שדינים אלו עלולים להשתנות. והדבר תלוי בהוראת גדולי ישראל.

גדר הפסד מרובה שמקילין בו בשעת הדחק

א. מתי סמכינן להקל במקום הפסד מרובה. **ב.** כשאינו מפסיד מהקרן אלא מהרווח בלבד. **ג.** כמה חשיב הפסד מרובה.

ד. דבר שהותר מחמת הפס"מ נתינתו למי שאינו בעליו. **ה.** להודיע לשואל שהקיל לו מחמת שעת הדחק.

א. מתי סמכינן להקל במקום הפסד מרובה

כתב **הרמ"א** בספרו **תורת חטאת** (בהקדמה ד"ה והנה אתנצל) "אתנצל עצמי בדבר אחד שלא יחשדני המעיין, והוא כי לפעמים כתבתי להקל בהפסד מרובה או לעני בדבר חשוב או לכבוד שבת, והוא מטעם כי באותן המקומות היה נ"ל כי היתר גמור אליבא דהלכתא רק שהאחרונים ז"ל החמירו בדבר, ולכן כתבתי שבמקום דלא אפשר יש להעמיד הדבר על דינו".

נמצא שסמכינן בשעת הדחק אפילו בדינים דאו' על מה שנראה לפסוק מעיקר הדין. וכ"כ **בערוה"ש** (יו"ד סי' רמד אות סו).

ועי' **בנחלת שבעה** (סי' נה) שהביא דבריו וכתב דהטעם שלא סמכינן העיקר הדין בהפסד מועט, משום שלא רצו לעבור על דברי האוסרין, דאל"כ לעולם לא ניחוש לדברי האוסרין דפשיטא דיש הפסד מועט לכל דבר הנאסר, ע"כ. (ומ"מ לפעמים מצינו שהקילו הפוסקים אפי' במקום הפסד מועט כמבואר **בש"ך** (יו"ד סי' צה ס"ק כא, ס"ק קג וס"ק קכד ס"ק נ) ועוד מקומות).

והארכנו בס"ד בגדר שעת הדחק בגליון קצ"ז קחנו משם. ולענין היתר לצורך אורחים יעויין בגליון מ"ח.

[והנה **כשהרמ"א** כותב להקל ב"מקום הפסד". בדרך כלל מפרשים נושא כליו דכוונו להפס"מ. עי' **ברמ"א** (סי' פז סע' י), **בב"ח** (סי' פא סוף אות ח), **בש"ך** (ס"ק לב) **ובחכ"א** (כלל נג מאות לו). ופעמים שכוונתו להפסד מועט, עיין **ברמ"א** (יו"ד סי' קכד) **ובש"ך** (שם ס"ק נ, סי' צה ס"ק כא וסס"ק קג). **וכשהרמ"א** כותב להקל במקום הפסד גדול. יעויין **בש"ך** (יו"ד סי' ע ס"ק לח) **ובערוה"ש** (שם אות י) שמבואר דכוונת הרמ"א להפס"מ. אולם **בערוה"ש** (שם אותיות מא ומג) כתב שהפסד גדול הוא יותר מהפס"מ].

ב. כשאינו מפסיד מהקרן אלא מהרווח בלבד

ועי' **בב"ח** (פתיחה הנהגות או"ח ד"ה ומהך דיבמות) שהוכיח מהא דאיתא ביבמות (פא:) גבי חתיכה של חטאת טהורה שנתערבה במאה חתיכות של חולין, שאינה בטלה הואיל ואפשר למוכרה לכהן בהפסד מועט, דיש ללמוד דכל שאפשר למוכרו לגוי בהפסד מועט אין להקל להתיר איסורה בדיעבד ולומר כדאי הוא פלוני לסמוך עליו בשעת הדחק בהפסד מרובה, דאין זה חשוב אלא הפסד מועט אע"פ שמפסיד כל הרווח **כיון שאין הפסד בקרן** אלא דבר מועט, והכי משמע להדיא בתרה"ד (סי' רד) ואפי' באיסורא דרבנן אין להקל, ע"כ.

וכן **בש"ך** (יו"ד סס' רמב קיצור הנהגות או"ה אות ג) כתב דהפס"מ או הפסד מועט בכל האיסורים חוץ מיין נסך אם יכול למכרו לעכו"ם **לא מקרי הפסד מרובה אע"פ שמפסיד כל הריוח כיון שאין מפסיד בקרן**, ע"כ.

ג. כמה חשיב הפסד מרובה

ועיין **בנחלת שבעה** (סי' נה) שכתב שכל מה שהוא הפסד מהקרן קצת יותר משתות הוי הפסד מרובה בלי ספק שהרי פחות משתות הוי מחילה ש"מ שאין מקפידין על הפסד כזה שהוא פחות משתות הקרן ולא יחשב להפסד כלל. ואפשר לחלק דבעני הוי הפסד מרובה ובהפסד יותר משתות הקרן הוי הפס"מ אפי' בעשיר, ע"כ. וכ"כ **בפמ"ג** (פתיחה ליו"ד כללים או"ר יה אות ז) דהפסד מרובה הוא שיפסיד שתות מהקרן לעשיר ועני בדבר חשוב, ע"כ.

אמנם **בסולת למנחה** (סוף תורת חטאת כלל לח אות ב) דחה דברי הנ"ש הנ"ל דהכל לפי הזמן והמקום והעשיר לפי עשרו והעני לפי עוניו וגם לפי ענין ההוראה אם יש בו הרבה צדדין להקל או לא, ע"כ. וכ"כ **ההר הכרמל** (יו"ד סי' טו הובא בפת"ש סי' לא ס"ק ב) **והמקדש מעט** (כללי הפס"מ אות א) והובאו דבריהם **בכה"ח** (יו"ד סי' לא כללי הפס"מ אות א). וכהסולת למנחה כבר מבואר **בט"ז** (סי' צב ס"ק כב), **בש"ך** (שם ס"ק כט ויו"ד סי' רמב שם) **ובבאר הגולה** (שם). ועי' **בחו"י** (סי' קמב וסי' קצא) **ובפת"ש** (יו"ד ס' פז ס"ק יט). **וכן באג"מ** (יו"ד ח"א סי' יז) מסיק שהכל לפי האדם והזמן.

ועיין **ברע"א** (סי' מג מובא בפת"ש סי' לא ס"ק ב) שכתי' שיש לדון כשהפסד מרובה הוא ע"י הרבה בהמות, וכל אחת בפנ"ע אין בה הפ"מ, ע"כ. אולם **האג"מ** (יו"ד סי' מג ענף ז) האריך לתמוה ע"ד הגרע"א הנ"ל, והעלה שאף בכיו"ב חזי לאצטרופי להחשב כהפסד מרובה. וכן דעת **הרב פעלים** (ח"א יו"ד סי' ח) **והכה"ח** (יו"ד סי' לא כללי הפס"מ אות יח). ועי' **בערך שי** (חו"מ סי' ה) שפסק כשיטת **הדעת קדושים** (ריש הלכות טרפות בכלל הפס"מ אות א) דשכר טרחא בכלל הפסד.

[ועיין עוד **ברמ"א** (סי' סט סע' ב) דאם מלחו הבשר ללא הדחה, במקום הפסד מרובה יש להתירו. וביאר **בט"ז** (ס"ק ט) דאפי' שהה במלחו מותר במקום הפס"מ. ותמה הרע"א על הט"ז דלכאורה דוקא בשהה, אבל אם לא שהה כיון דיש היתר בצלי כדלקמן (סי' ענ סע' ב) לא מקרי הפסד מרובה לדעת הט"ז שם בס"ק ט"ו, ע"כ. ובאמת **החו"ד** (חידושים ס"ק יב) למד שלדעת הט"ז בס"ק ט"ו אם לא שהה אסור כיון דאפשר לצלי משא"כ לדעת הש"ך (ס"ק כא) מותר אף בכה"ג אע"פ דאפשר בצליה. ועיין **בפמ"ג** (ש"ד ס"ק כא) שלדעת הש"ך מותר בהפס"מ אע"פ שיכול לצלותו כי רוצה לבשלו. וכן פירש **האמרי בינה** על הש"ך (שם ס"ק כא). ועיין **בפמ"ג** (סי' סט מ"ז ס"ק טו) שנוטה לדעת הט"ז בס"ק ט"ו דלא מקרי הפס"מ באופן שאפשר בצליה. וכן משמע **מהב"ח** (סוף אות ג). וכן נקטו **הפר"ח** (ס"ק כג) **והמנחת יעקב** (כלל טו דין יב)].

ד. דבר שהותר מחמת הפס"מ נתינתו למי שאינו בעליו

כתב **החת"ס** (או"ח סס' סה) דכל מקום שמתירים משום הפס"מ לא הותר אלא לבעלים ובני ביתו משום הפסדו, אבל אחרים למה יקנו ממנו לכתחלה, וקרוב לודאי שמחויב להודיעם, ואם לא הודיעם ומכר סתם אפשר דהוה מום במקח וחוזר, אך היכן שהוא מכת מדינה ולא נמצא שום אחר כי"א באופן הנ"ל וא"א לצבור בלי יין ע"כ הותר לכל (וא"כ הוא מבעלי הנפש המחמירים על עצמן), וסברא זו מבוארת בתרוה"ד (סי' לב), ע"כ.

אולם **בדברי מלכיאל** (ח"ג סי' צ ד"ה ובמקום דמקילין) כתב דבמקום שמקילין בהפ"מ מותר לאחרים ג"כ, דכיון דאשתרי אשתרי, דאם לא נתיר לו למכור הבשר ממילא אינו ניצול מהפסד כידוע, ואצלינו עיקר השחיטה היא לסחורה, ולזה נר' פשוט שמותר לכל אדם, ואם יודע שהקונה הזה מחמיר ע"ע לא לסמוך במקום שהתירו בה"מ יודיע לו. (ועי"ש שהקשה על החת"ס שסותר דברי עצמו דא"כ למה כתב בתחלת התשובה שצריך להודיע לאחרים, תיפוק ליה שאסור למכור לאחרים דהוי כמאכלים איסור לדברי שאוסר לאחרים לקנות), ע"כ. והכי מסתבר. וכן פסק **הכה"ח** (יו"ד סי' לא כללי הפס"מ אות כב). ועי' **בחלקת יואב** (סס' יד ד"ה ודע דאף), **במהרש"ם** (ח"ג סי' קצד ד"ה ומ"ש) **ובבצל החכמה** (ח"ד סי' פט אותיות ב, ו, יא).

ה. להודיע לשואל שהקיל לו מחמת הפסד מרובה

ועיין **בתורת חטאת** (שם) **ובט"ז** (יו"ד סי' צב ס"ק כב) בשם **תשובת מהר"י מינץ** (סי' טו) שבמקום דמקילינן מחמת שעת הדחק (כגון הפס"מ) המנהג לומר לשואל הטעם מפני מה הוא מיקל לו כדי שלא יתמהו למה אוסר לפעמים ולפעמים מתיר, ע"כ. וכן הביא **הכה"ח** (יו"ד סי' לא כללי הפס"מ אות ט).

- מסקנא דדינא -

העולה לדינא דבמקום שהקלו הפוסקים במקום הפסד מרובה, ההפסד מוגדר לפי הזמן והמקום, העשיר לפי עשרו והעני לפי עוניו, לפי עיני המורה. ובמקום שמקילין משום הפ"מ מותר לאחרים ג"כ דכיון דאשתרי אשתרי.

הלא אם הפסיק באמירת הרבש"ע והציבור אומרין אז קדיש וקדושה היעלה על הדעת לומר דכיון שהפסיק באמירת הרבש"ע מותר ג"כ לומר ולענות קדיש וקדושה עם הציבור, זה ודאי אינו, ולא השתמט אחד מהפוסקים ז"ל לומר כן. ולכן ודאי דגם בנידון דידן בשאלה דלעיל אינו רשאי להפסיק ולענות קדיש וקדושה עם הציבור.

וכיוצ"ב מצינו בעמק ברכה (הלכות תפילה ס"ק א) שכתב - שמעתי בשם הגדול ממינסק שאמר, דאם שכח דבר שמחזירין אותו בתפלה כגון ששכח יעלה ויבא שהדין הוא דקודם שעקר רגליו שחוזר לרצה, ונמצא שעדיין עומד הוא בתפילה, אפ"ה מותר לו להפסיק ולענות כל דבר שבקדושה, והביא ראיה לזה מהא דאיתא בברכות ד' כ"ד היה עומד בתפלה ובקש להתעטש מרחיק לאחריו ד' אמות ומתעטש וממתין עד שיכלה הריח ואומר רבש"ע יצרתנו נקבים כו', ופרש"י ואומר כן בתוך התפילה דהא מופסקת ועומדת כבר ע"י הריח ולפיכך יכול להפסיק נמי ולומר דבר באמצע עכ"ל. הרי דאם התפלה כבר מופסקת שוב מותר להפסיק יותר, וכמו"כ כאן, כיון שכבר הפסיק וגמר התפלה, אף שצריך לחזור לרצה, מ"מ מותר לו להפסיק יותר ולענות דבר שבקדושה. אולם העמק ברכה גופא כתב להשיג על דבריו - ולענ"ד נראה לפי הנתבאר לעיל דעיקר ענין התפלה היינו מה שהוא עומד נגד השכינה, ומפני זה הוא דאמרינן דכל שלא עקר רגליו שחוזר לרצה, משום דעדיין עומד הוא לפני ה' בתפלה, א"כ אין מזה שום ראיה, דשאני התם דכיון שהרחיק ד"א כדי להתעטש ונתעטש נמצא שהלך מנגד השכינה והפסיק בעיקר ענין התפלה ע"י הריח, ע"כ שפיר אמרינן בזה דכיון שהפסיק בגוף התפלה דמותר להפסיק יותר, משא"כ כאן נהי שהפסיק בברכות התפילה במה שגמר אותה, אבל מ"מ הרי בגוף התפילה עדיין לא מפסיק, שהרי עדיין עומד הוא לפני ה' שלא עקר רגליו, וא"כ הדבר נראה שאסור להפסיק ולענות דבר שבקדושה, כיון שצריך לחזור לרצה נמצא שעומד הוא ברצה, וגם לא הפסיק בגוף התפילה.

ולדבריו דכל שצריך לחזור לרצה חשיב דקאי ברצה, לכאו' אף אם נזכר באלקי נצור לא יענה עמהם, דהא קאי באמצע תפילתו.

[נכתב ע"י הרב ש. פ. שליט"א]

פניני מוסר

עניני שבת קדש – תפילת מוסף (ב)

קדושת 'כתר' בחזרת הש"ץ – "ואין להקשות על קדושת כתר שאומרים: 'כתר יתנו לך המוני מעלה ועמך ישראל קבוצי מטה, יחד כולם קדושה לך ישלשו', ואיך אפשר לומר כן, והא אמרינן בחולין (ע"א:) דאין המלאכים אומרים שירה עד שמקודם יאמרו ישראל, ואשירה דקדושה קאי שם, ואיך אומרים יחד כולם קדושה לך ישלשו. דיש לומר דכיון דכבר ישראל אמרו בשחרית קדושה – לכן במוסף יכולים לומר עם ישראל ביחד". (ערוך השלחן סי' רפ"ו ס"ג)

– "ואומרים 'איה מקום כבודו', ו'איה' הוא ראשי תיבות של זכור את יום השבת (פרי עץ חיים), דבשבת ניכר אצלנו מלכותו של הקב"ה למי שמקדש השבת כראוי, ועומדים במדרגה אחת עם המלאכים שמרגישים קדושה גדולה, ולזה שואלים 'איה מקום כבודו', כי את זה לא משיגים, כי אין קץ לקדושתו יתברך". (ערוך השלחן שם)

טעם אמירת 'שמע ישראל' בקדושה – "ואומרים בקדושת מוסף 'שמע ישראל', מפני שפעם אחת נגזרה גזירה שלא לקרות קריאת שמע, והיו אומרים שמע ישראל בכל קדושה. וכשבטלה הגזירה תקנו חכמים שבאותו הדור להשאירה במוסף לזכרון, שיתפרסם הנס לדורות, כיון דבמוסף אין קריאת שמע, אבל בשחרית כבר אמרו קריאת שמע כתקונה. (אור זרוע הגדול סימן נ' בשם רב שר שלום ריש מתיבתא)". (ערוך השלחן סי' רפ"ו ס"ג)

נערך ע"י מחבר סדרת עבודת המועדים

© **שמעתא עמיקתא** - העלון נתרם לע"נ **ר' יעקב יצחק בן הרב אריה ז"ל**
להפצת הגליון במקום מגוריכם או לימודכם נא לשלוח בקשה לדוא"ל: AMIKTA571@GMAIL.COM